САБИР ҺАГГЫНДА МОНОГРАФИЈА

Мир ЧӘЛАЛ

БӨЈҮК сәнәткарлар заман, мәкан вә шәраит һүдудуна сығмырлар. Сабир дә белә нәһәнкләрдәндир. Онун нинки бүтүн јарадычылығы, һәтта ајры-ајры програм ше'рләри јарандығы күндән индијә гәдәр тәдгигат објекти олмуш вә олмагдадыр.

Мәммәд Мәммәдовун «М. Ә. Сабир вә Азәрбајчан демократик мәтбуаты» монографијасы өлмәз шаирин әдәби ирсини әтрафлы тәдгиг бахымындан гијмәтлидир.

Әсәр мүгәддимә вә китабијјатдан башга алты әсас фәсилдән ибарәтдир: М. Ә. Сабир вә «Молла Нәсрәддин»; «Бәһлул» вә «Зәнбур» журналларында шаирин иштиракы; М. Ә. Сабир вә ушаг мәтбуаты; ичтимаи-публисист фәалијјәти; «Һәгигәт», «Күнәш» вә «Јени һәгигәт» гәзетләриндә Сабир; «Һопһопнамә»нин нәшри тарихи.

Бүтүн фәсилләрдә бир тәрәфдән Сабир јарадычылығы, икинчи тәрәфдән һәмин тарихи дөврдә мәтбуатда вә мәдәнијјәт аләминдә кедән ичтимаи-сијаси, әдәби мүбаризәләр диггәтлә изләнир. Сабир ше'ри дөврүн гызғын мүнагишәләриндә һәмишә бир илдырым кими чахыр, чох јердә гаранлыг мүһитин ишыгланмасына, үфүгләрини, ичтимаи тәлатүмүн ајдын көрүнмәсинә хидмәт едир. Мүәллиф Сабирин ингилаби сатирасыны дөврүн мүба-

кинајәли бәдии нәсрлә данышан бир адамдырлар.

Әсәрдә истәр Сабир вә Чәлил Мәммәдгулузадә јарадычылығына аид, истәрсә дә онларын башчылыг етдији мәктәбин, үслубун, «Молла Нәсрәддин» чәрәјанына мәнсуб јазычыларын мүбаризәси илә әлагәдар мәтләбләр кениш тәдгиг олунмушдур. Индијә гәдәр мәтбуатда һәмин мөвзуда чыхан јазыларын чоху дәгиг дејилди, бә'зән пәракәндә вә фәрзијјәләр шәклиндә иди.

Мәммәд Мәммәдов илк мәнбәләр, әлјазмалары, гәзет вә журналлар үзәриндә сәбрлә ишләмиш, әсәрләрин нәшр тарихини дүрүстләшдирмиш, Сабир вә Чәлил Мәммәдгулузадәнин гаршылыглы әдәби әлагәләринә, јазышмаларына даир бир сыра материаллары мүәјјәнләшдириб мејдана гојмушдур.

Мүәллифин әмәји вә узун ахтарышлары нәтичәсиндә Сабирин 36 кизли имзасы әтрафында әсаслы тәдгигат апарылмышдыр. Јалныз мигдар е'тибары илә дејил, һәм дә мәзмун, характер чәһәтдән бу имзалар тәһлил едилир вә груплашдырылыр. Бу имзаларын бә'зиләри нечә јердә тәкрар олунур. Амма 26-сы ајры-ајрылыгда һәрәси бир ше'рин имзасыдыр. Мәммәд Мәммәдов чох доғру мүәјјән етмишдир ки, бу имзалар ше'рин мәзмуну, мөвзусу, јахуд јаранан сатирик

Сабиршүнаслыгда мүбаһисәли мәсәләләрдән бири дә ајры-ајры ше'рләрин дәгиг охунмасы вә дүрүст тәһлили мәсәләсидир. Бу чәһәтдән мәтбуат органларында мүхтәлиф рә'ј вә тәсәввүрләр вар. Мәним јадымдадыр ки, бир сыра мәгаләләрдә М. Т. Сидгинин Авропадан чағырылмасы иддиа олунурду вә бурада да думанлы мәтләбләр чох иди. Мәтнләрин диггәтлә вә дүзкүн охунмасы, јохланмасы нәтичәсиндә мүәллиф мүәјјән етмишдир ки, бу, «Авропа» дејил, «Ордубад»дыр. Көһнә әлифба гүсурлары нәтичәсиндә сәһв охунан бир сөз тәдгигатчылары дағa-даша салмышдыр. Јахуд «Тазә һәјат» гәзетиндә Сабирин мәшһур ше'риндәки «Бисүтун» сөзү сәһв олараг китабларда «бүсбүтүн» шәклиндә кетдијиндән мә'на вә тә'сир тамам дәјишиб. Әсәрдән хејли белә мисаллар көстәрмәк олар.

М. Мәммәдов бир сыра тарихи ичтимаи-сијаси һадисәләри Сабир ше'ри, Сабир мисра вә ифадәләринин васитәсилә ачыб тәһлил етмишдир. Мисраларын индијәдәк ишләнилмәмиш, тохунулмамыш сәтиралты мә'налары мүәллифин әсәриндә тәфсилаты илә верилмишдир.

Бүтүн бунлар көстәрир ки, М. Мәммәдов тәдгиг објектинә диггәт вә мәс'улијјәтлә јанашмыш, бөјүк шаиримизин зәнкин ирсини дәрин мәһәббәтлә изләјиб ојризәләри, ичтимаи фикрин ојанмасы илә, вердији ексәда илә бирликдә котүрүр. Бу вә ја башга ше'рин тәһлилиндә һәм дә мәфкурә мүбаризәсинин әтрафлы мәнзәрәсијни вермәли олур. Әсәри диггәтлә охујан һәр бир кәсин нәзәриндә һәм Сабир јарадычылығы бүтүн зәнкинлији илә, һәм дә дөврүн мүрәккәб әдәби инкишафы, вурушан гүтбләр, кешмәкешли ичтимаи-сијаси мүбаризәләр чанланыр.

Ајдындыр ки, һәмин дөвр инкишаф тарихимиздә кәскин вә кәркин мүбаризәләр дөврүдүр. Сабир вә Чәлил Мәммәдгулузадәнин сәнәтиндә јаратдыглары бәдии мәнзәрәләрдә мәфкурә мүбаризәләри, дөврүн вәтәндашлыг тарихи өз әксини тапмышдыр. Мүәллиф әсәрин елми мәнтигинә садиг галараг, һәмин мүбаризәләрин бә'зән тарихчәсини вермәли олмушдур. Буна көрә дә әсәрдә тез-тез раст кәлдијимиз һашијәләр, изаһлар, гејдләр вә с. мәтләбиң ајдынлығына, дүрүстлүјүнә хидмәт едир.

Сабир вә Чәлил Мәммәдгулузадә — бу ики нәһәнкин мүбаризә күнләриндә сых әмәкдашлығы әсәрдә диггәтлә изләнмиш вә әсасән дүрүст әкс олунмушдур. Бөјүк әдиблә бөјүк шаирин мәсләк достлуғуну онларын әсәрләри әсасында ачыб шәрһ едән мүәллиф, бу достлуғун мә'на-мәзмунуну доғру мүәјјәнләшдирир. Бу достлуғун шәхси-аилә, мәишәт достлуғу дејил, мәһз дәрин мәзмунлу, јүксәк мәсләк достлуғу олдуғуну, азадлыг уғрунда мүбаризә идеалына хидмәт етдијини илк мәнбәләр әсасында јахшы сәчијјәләндирир.

Халгымызың бу надир сималары мәтбуат сәһифәләриндә мүхтәлиф мәсәләләр мүнасибәти илә тез-тез корүшүрләр. Бу корүшләр, онлардакы мәфкурә бирлији, мәсләк ајдынлығы, силаһдашлыг сәдагәти һәмишә бизи һејран едиб севиндирир. Бизә елә кәлир ки, онлар ајры-ајры сәнәткарлар дејил, каһ кәсәрли сатирик ше'рлә, каһ тијинин характери илә бағлыдыр. Беләликлә, әдәбијјат саһәсиндә узун илләрдән бәри шүбһә вә ихтилаф доғуран гаранлыг мәтләбләр һәлл олунмуш, кизли имзалар мүәллиф тәрәфиндән дүрүст ајдынлашдырылмышдыр.

Марағлыдыр ки, М. Мәммәдов Сабир мәктәбинин баш га шәхсијјәтләринин дә јери кәлдикчә тәдгиг објектинә чәлб етмишдир. Бу шәхсијјәтләрә јарадычылыг характеристикасы вермәк үчүн Сабир сатирасы һәмишә бир васитә олмушдур. Бу шәхсијјәтләр исте'дад, билик сәвијјәси, һәм дә фәалијјәт даирәси е'тибары илә мүхтәлиф адамлардыр. М. Мәммәдов бунларын јарадычылыг инкишафында Сабир ингилаби сатирасынын ролуну дүзкүн костәрә билмишдир.

Сабиршүнаслыгда бир адәт оларағ тәдгигатчылар анчаг «Молла Нәсрәддин» журналыны әсас котүрүб мүлаһизәләрини бунунла мәһдудлашдырырлар. Мәммәд Мәммәдовун әсәриндә исә Сабирлә әлагәдар бүтүн мәтбуат органлары тәдгиг едилмишдир. «Бәһлул», «Зәнбур», «Дәбистан», «Рәһбәр» кими журналларын мәфкурә симасы вә сәчијјәси костәрилмишдир. Бу органлар һаггында Сабирин өз ше'рләриндән чыхыш едәрәк мүәллифин вердији мә'лумат марағлы, тәзә вә орижиналдыр. «Зәнбур» журналында шаирин кизли имза илә чап етдирдији намә'лум тазијанәләри араширан мүәллиф мүәјјәнләшдирмишдир ки, журнал мәһз һәмин тазијанәләрә көрә бағланмышдыр.

Әсәрин јахшы чәһәтләриндән бири дә одур ки, М. Мәммәдов јалныз шаирин сатирасыны јох, һәм дә публисист әсәрләрини нәзәрдән кечирир. Мә'лумдур ки, Сабир публисистикасы индијәдәк бизде натамам нәшр олунмуш, дүрүст тәдгиг едилмәмишдир. Монографијанын бу һиссәсиндә Мәммәд Мәммәдовун әлдә етдији вә охучуларымыза вердији мә'лумат чох марағлыдыр.

рәнмишдир.

Чәсарәтлә демәк олар ки, М. Мәммәдовун әсәри бир сыра һөкмләри вә мәтләбләрә ајыг мүнасибәти илә тәзәдир вә сабиршүнаслығымыза јахшы һәдијјәдир. Мүасир тәләбләр сәвијјәсиндә вә совет әдәбијјатшүнаслығы чәбһәсиндән јазылан монографија о чәһәтдән дә диггәтәлајигдир ки, мүәллиф јарым әср мүддәтиндә кечилән тәдгигат јолуну бу вә ја башга дәрәчәдә ишыгландырмағы унутмамышдыр. «Һопһопнамә»дән бәһс ачан бүтүн мүәллифләрә вә әсәрләрә мүнасибәт Мәммәд Мәммәдовун әсәриндә корүнмәкдәдир.

Белә бөјүк вә мүһүм бир әсәрдә бә'зи ногсан чәһәтләр дә вардыр.

Мә'лумдур ки, Сабир тәкчә Азәрбајчанын дејил, бүтүн мәзлум Шәргин севимли шаиридир. «Һопһопнамә» тәкчә биздә дејил, Иранда, Түркијә вә Әфганыстанда, Орта Шәргин бә'зи башга өлкәләриндә зијалыларын мизүстү китабыдыр. Буна көрә пис олмазды ки, һәмин өлкәләрдә дә «Һопһопнамә»нин нәшри, tә'сири, тәдгиг тарихи һаггында мүәјјән мүлаһизәләр сөјләниләјди.

Монографијаны охујаркән гаршыја суаллар да чыхыр. Хејирхаһ, тәшәббүсләри илә танынан, ады чәкилән гәзет вә журналларын бир чохуна малди комәк костәрән Һ. З. Тағыјев нечә олуб ки, Сабирин ағыр малди еһтијач чәкдији күнләрдә, нанә топладығы заманда мәсәләјә биканә галыб?

Бу характердә суаллара мүәллиф чаваб тапа биләрди.

Мән Мәммәд Мәммәдову сабиршүнаслығын јахшы мүтәхәссисләриндән бири кими танıјырам; «Һопһопнамә» нәшрләриндәки гүсурлары дәнә-дәнә корүб-костәрән гијмәтли мәгаләләрини хатырлајырам.

Јахшы олар ки, онун «М. Ә. Сабир вә Азәрбајчан демократик мәтбуаты» адлы јени монографијасы Академијада рус вә азәри дилләриндә нәшр едилсин.